

Г.В. Мельниченко

МОДЕЛЬ РОЗВИТКУ ЗДАТНОСТІ ДО ВЗАЄМОУПРАВЛІННЯ У СТУДЕНТІВ ВИЩОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ЗАКЛАДУ

В умовах формування професійної компетентності майбутнього педагога освітні тенденції зміщуються в бік розвитку педагогічно-управлінських функцій фахівця, здатного не лише засвоювати готові знання (так званий споживач знань), цінності й уявлення, а, насамперед, незалежно і творчо накопичувати їх у процесі самостійної навчально-пізнавальної діяльності та, щонайважливіше, успішно передавати їх іншим. Відтак, основним завданням професійно-педагогічного закладу освіти є розвиток у студентів здатності до взаємоуправління.

Взаємоуправління - це процес спільного і скоординованого функціонування певної групи осіб, спрямований на досягнення спільної мети в умовах взаємної організації та впливу шляхом адаптації й прилаштування одне до одного як рівноправних суб'єктів. Метою взаємоуправління є формування складного утворення, функціонуючого як єдиний організм, здатний мобілізувати всі наявні ресурси для досягнення визначених цілей. Процес взаємного керування членами колективу має бути скоординованим і підпорядкованим настільки, щоб діяльність кожного визначала, зумовлювала й доповнювала іншого.

Ідея розвитку здатності до взаємоуправління базується на концепції навчання у співробітництві (Е.Аронсон, А.Белл, Д.Джонсон, Р.Джонсон, М.Касьяненко, Є.Полат, А.Рівін, Р.Славін, Дж.Хопкінс, С.Френе, Г.Шейніна); виховання й навчання в колективі (С.Конг, А.Макаренко, В.Панюшкін, А.Петровський); активності навчання (І.Лернер, М.Махмутов); педагогічного менеджменту в освітньому процесі (О.Цокур, В.Мусієнко – Репська). Теоретичне обґрунтування й упровадження вченими методикою А.Рівіна, який вважається засновником означеної ідеї, призвело до виникнення й розвитку різних напрямів з власними назвами: організований діалог, сполучний діалог, талгенізм (від слів таланти і генії), колективне взаємонавчання, колективний спосіб навчання, робота в парах змінного складу [1, 3]. Проте за будь-якої форми учні поділяються на групи з чотирьох - шести осіб для роботи над учбовим матеріалом, який ділиться на фрагменти. Кожний член групи опрацьовує матеріал за своїм завданням, потім обмінюються інформацією як експерти з даної проблеми та навчають інших членів. Студенти зацікавлені, щоб їхні товариші сумлінно виконали свою задачу, оскільки це може відобразитися на підсумковій оцінці.

Доцільність розвитку здатності до взаємоуправління у навчально-виховному процесі демонструється у роботах Б.Ареса, Л.О'Брайена, Д.Джонсона, Дж.Дункан, У.Міча, Т.Роджерса, А.Сеймура тощо. Автор "Великої дидактики" Я.Коменський, наголошуючи на здатності зверненої думки виступати рушійною силою мислення, писав: "Якщо потрібно – відмов собі у чомусь, але плати тому, хто буде тебе слухати." Л. Виготський дотримується точки зору, що навчання спочатку відбувається у взаємодії студентів, перш ніж перейде на рівень індивідуальних розумових процесів. Отже, ґрунтовні знання можуть бути отримані лише у взаємодії з іншими.

Наслідками взаємоуправління в студентському колективі є вдосконалення логічного мислення; мобілізація і актуалізація попереднього досвіду й знань; розкутість, індивідуальний темп роботи; підвищення відповідальності не тільки за спільні

успіхи; створення позитивної атмосфери в колективі; формування адекватної самооцінки; міцність засвоєння за рахунок обговорення однієї інформації з декількома змінними партнерами, що збільшує число асоціативних зв'язків. Беручи все вищезазначене до уваги, можна заявляти про реалізацію принципу взаємоуправління як провідної умови будь-якої технології розвиткового навчання.

Як свідчить аналіз літератури з проблеми дослідження, взаємоуправління розуміється як принцип або ж як форма навчання, упровадження яких має на меті розвиток самостійного критичного мислення тих, хто навчається. А чи можна, забезпечивши процес взаємоуправління відповідними ознаками, надати йому технологічності? Аналіз поняття технологія навчання (технологія виступає як оптимальна для досягнення заданої мети система дій, як певний алгоритм, послідовність спрямованих на чітко визначений результат операцій) та систематизація й узагальнення існуючих положень та власного досвіду свідчать на користь даного припущення й визначають мету нашого дослідження - розробити систему таких дій, які сприяли б формуванню атмосфери взаємодії, або - модель розвитку здатності студентів до взаємоуправління.

Загальна *мета* навчально-виховного процесу, побудованого за такою моделлю, - розвиток здатності студентів до виконання функції взаємоуправління - охоплює щонайменш чотири групи локальних цілей, які розкривають і уточнюють її зміст: (1) особистісно-виховні; (2) колективно-інтегруючі; (3) оперативні; (4) розвивальні.

Особистісно-виховні цілі спрямовані на виховання здатності особистості розуміти себе й інших суб'єктів навчально-пізнавальної діяльності - інших студентів і викладачів - як значущих, рівноправних виконавців управлінської, транслюючої та виховної функцій. Водночас та у зв'язку із цим, виховний процес направлено на усвідомлення кожним учасником і прийняття відповідальності за покладені на нього функції й обов'язки.

Колективно-інтегруючі цілі передбачають усвідомлення себе часткою, підпорядкованою й спрямованою законами складного утворення - колективу, - функціонуючого як єдиний організм, здатний мобілізувати всі наявні ресурси для досягнення окреслених цілей. Допоміжною ціллю тут виступає розвиток взаємної довіри в колективі, а узагальнюючою - створення атмосфери комфорту й партнерських відносин.

Оперативні цілі орієнтують суб'єктів навчально-виховної діяльності на формування педагогічно-управлінських навичок, а саме: взаємомотивації, взаємоорганізації, взаєморегуляції, взаємовиховання, взаємодослідження, взаємопрогнозування тощо. Іншими словами, пріоритетного характеру набуває організація управлінської діяльності, спрямованої на іншу особистість, що проявляється у здатності студентів до взаєморозвитку й взаємоосвіти. Відтак, відповідний принцип не лише тяжіє до вдосконалення форм передачі знань - взаємонавчання, тобто процесу перенесення функцій транслятора й корекції знань на майбутніх педагогів, - але й створює професійно важливі ситуації, в яких студент почуває себе як учитель, та передбачає активний спосіб опрацювання отриманої інформації і, відповідно, сприяє формуванню професійно важливих фахових навичок.

Розвивальні цілі, по-перше, спрямовують на розвиток двох діаметрально протилежних умінь, як-от: організувати самостійну пізнавальну діяльність та делегувати (передоручати) складні й відповідальні завдання із подальшим використанням результатів його виконання. По-друге, взаємоуправління орієнтує на розвиток пізнавально-вольової сфери суб'єктів навчання, формує й підтримує індивідуальний стиль пізнання й управління пізнавальною діяльністю інших.

Досягнення окреслених цілей убачається нам можливим за умов наявності потреби в кооперативних формах діяльності, сформованості кооперативної культури та розвитку професійного мислення й умінь учасників навчально-виховного процесу, забезпеченості орієнтувальною основою дій.

Потребу в кооперативних формах діяльності зумовлює складність і багатоаспектність змісту навчального матеріалу, крупноблочна подача матеріалу з розмаїттям підтем або завдань, обмеженість навчального часу. Останнє особливо часто супроводжує впровадження інноваційних систем навчання – модульної, проектної, інтегрованої тощо, – які сьогодні набувають все більшого поширення.

Сформованість кооперативної культури передбачає наявність системи моральних і духовних установок, вимог і цінностей, притаманної кожній окремій особистості в межах об'єднання людей, що дозволяє ефективно існувати й функціонувати такому об'єднанню за рахунок ідентифікації кожного члена зі спільнотою, усвідомлення його значущості поряд з прийняттям значущості партнера. Формування кооперативної культури студентів є складним і тривалим процесом, який потребує глибоких знань і вмінь викладача й ентузіазму студентів, і охоплює наступні дії:

- Розвиток і підтримка партнерських, доброзичливих стосунків між студентами, що стає можливим зусиллями всіх членів навчально-виховного процесу та зміцнюється за умов реалізації всіх його форм – аудиторних та позааудиторних.

- Розвиток комунікативної культури учасників навчально-виховного процесу, яка сприяє успішному функціонуванню людини в суспільстві за рахунок знання норм і правил поведінки, характерних для ситуації спілкування, в які доводиться вступати; умінь підпорядковувати свою поведінку цим правилам (часто всупереч емоціям); умінь слухати співбесідника: манера і прийоми поведінки, що допомагають комуніканту висловитися, виразити своє розуміння і ставлення до перебігу подій [2, с. 14].

- Сприйняття ролей і функцій членами кооперації, що зумовлюється декількома факторами: (1) наявністю в колективі атмосфери співпраці й взаємоповаги; (2) явню вираженою взаємозалежністю студентів одне від одного; (3) майстерністю носія ролі, його здатністю виконувати свої функції краще за інших, тобто його компетентністю в даній галузі. Саме компетентність суб'єкта дає підстави й право для управління іншими.

Розвиток професійного мислення й умінь учасників навчально-виховного процесу виявляється у здатності оволодівати алгоритмом розв'язання педагогічних задач: діагностувати стан об'єкту педагогічного управління (студента або групи студентів), прогнозувати й планувати результати, складати програми педагогічної взаємодії, організувати й корегувати плин педагогічного процесу, оцінювати результати на основі їх зіставлення з прогнозом й проектом, визначати нові завдання [4, с.65]. Особливого значення тут набуває такий показник професіоналізму майбутнього вчителя, як усебічне знання індивідуально-психологічних рис партнерів (у майбутньому – учнів).

Забезпеченість орієнтувальною основою дій (ООД) передбачає існування моделі діяльності

викладача, що виступає як зразок для наслідування в педагогічній діяльності майбутніх фахівців. Створення ООД передбачає наступні дії з боку викладача: постійний контроль власної професійної діяльності за критеріями педагогічної майстерності, прагнення до саморозвитку у професійному й особистісному плані; аналіз і коригування власних помилок на основі встановленого зворотного зв'язку зі студентами; забезпечення студентів чітко визначеним алгоритмом дій і точно сформульованим завданням та постійний моніторинг навчально-виховної діяльності в межах групи.

Організація процесу взаємоуправління в студентському колективі має відбуватися відповідно до наступних принципів: індивідуалізації й диференціації, заохочування, конкуренції та педагогізації діяльності кожного учасника навчально-виховного процесу.

Принцип *індивідуалізації та диференціації* передбачає вивчення біографії та індивідуальних особливостей (властивості ВНД, особливості темпераменту й характеру, здібності, спрямованість, індивідуальний стиль діяльності, відношення до дисципліни, моральні якості тощо) усіх суб'єктів колективу не тільки з боку викладача, але й самих студентів. Така робота призведе до визначення сильних та слабких боків кожного, що важливо знати й враховувати під час організації взаємоуправління, зокрема, - розподілі ролей і функцій.

Принцип *заохочення* реалізується у спільній винагороді: коли група досягає цілей, кожний член групи одержує однакову винагороду: (1) кожен отримує той бал, яким винагороджується робота всієї групи; (2) кожен отримує індивідуальний бал за тест, сума цих балів або їх середнє арифметичне складає групову оцінку; (3) група отримує бонусне очко, якщо кожен її член задовольнив усім критеріям тесту.

Принцип *конкуренції* виражається у боротьбі за пріоритет, яка найяскравіше проявляється в продуктивному конфлікті (термін М.Дойча). Продуктивний конфлікт частіше виникає у тому випадку, коли зіткнення породжено не несумісністю осіб, а відмінністю точок зору на певну проблему, на способи її вирішення. В цьому випадку конфлікт сприяє більш всебічному аналізу проблеми й обґрунтовуванню мотивації дій партнера, що захищає свою точку зору, яка стає більш «легітимною». Сам факт іншого аргументування, визнання її законності сприяє розвитку елементів кооперативної взаємодії усередині конфлікту і тим самим відкриває можливість його регулювання й вирішення, а значить, і знаходження оптимального рішення спірної проблеми [5, с.88].

Принцип *педагогізації діяльності кожного учасника навчально-виховного процесу* орієнтує навчально-виховний процес на формування професійно-педагогічної компетентності майбутніх учителів, здатних у найбільш ефективний спосіб вирішувати навчально-виховні завдання, розраховані, в свою чергу, на формування особистості іншої людини, а також сприяє саморозвитку й самовдосконаленню особистості педагога.

Традиційні для педагогіки форми організації навчально-виховної діяльності – групова, індивідуальна та фронтальна – набувають за умов взаємоуправління децю специфічного характеру. Так, існує два види *групової* роботи – єдина й диференційована [5, с.110]. Для першої характерним є виконання однакових або ідентичних завдань; для другої – опрацювання різних, але пов'язаних загальної темою й метою завдань.

Використання групового методу роботи не означає відмови від індивідуальної й фронтальної форм. Проте їхній характер якісно міняється. Так, на попередньому етапі роботи педагог формує мету

заняття, інструктує групи, розподіляє завдання і пояснює значення їх виконання для досягнення загального результату. На завершальному етапі (контрольному) - групи по черзі роблять звіт перед усіма учасниками навчально-виховного процесу (елемент фронтальної роботи). У цьому випадку фронтальна робота набуває рис колективної взаємодії, що характеризується співпрацею, взаємною відповідальністю, можливістю і необхідністю для кожного з погляду загальних цілей і задач оцінити свою власну роботу й роботу товаришів.

Іншою в цих умовах стає й *індивідуальна* робота тих, хто вчиться. На відміну від традиційної форми вона набуває колективістської спрямованості, оскільки служить цілям спільної діяльності школярів, об'єднуючи індивідуальні зусилля кожного окремого студента. Колективна діяльність стимулює індивідуальну активність, формуючи і підтримуючи при цьому відношення відповідальної залежності [5, с.111].

Методами розвитку пізнавальної активності студентів в умовах взаємоуправління виступають

наступні: самостійно-осмислювальні, інформативно-трансляючі, контрольно-пояснювальні та контрольно-оцінювальні. *Самостійно-осмислювальні* методи роботи передбачають самостійний пошук, опрацювання й осмислення змісту навчання, установлення зв'язків між наявними й новими знаннями, розвиток потрібних навичок. *Інформативно-трансляючі* методи охоплюють вербальні та невербальні шляхи передачі навчального матеріалу в межах групи та у фронтальній роботі; особливої ваги тут набуває здатність студентів виготовляти й використовувати роздатковий матеріал за темою. *Контрольно-пояснювальні* та *контрольно-оцінювальні* методи спрямовані на встановлення ступеню розуміння матеріалу й приросту знань, проте метою першого є визначення проблемних моментів та корекція помилок із залученням інших засобів навчання; другого ж – остаточна оцінка результатів навчально-пізнавальної діяльності студентів з боку викладача або самих студентів (взаємоконтроль та взаємооцінювання).

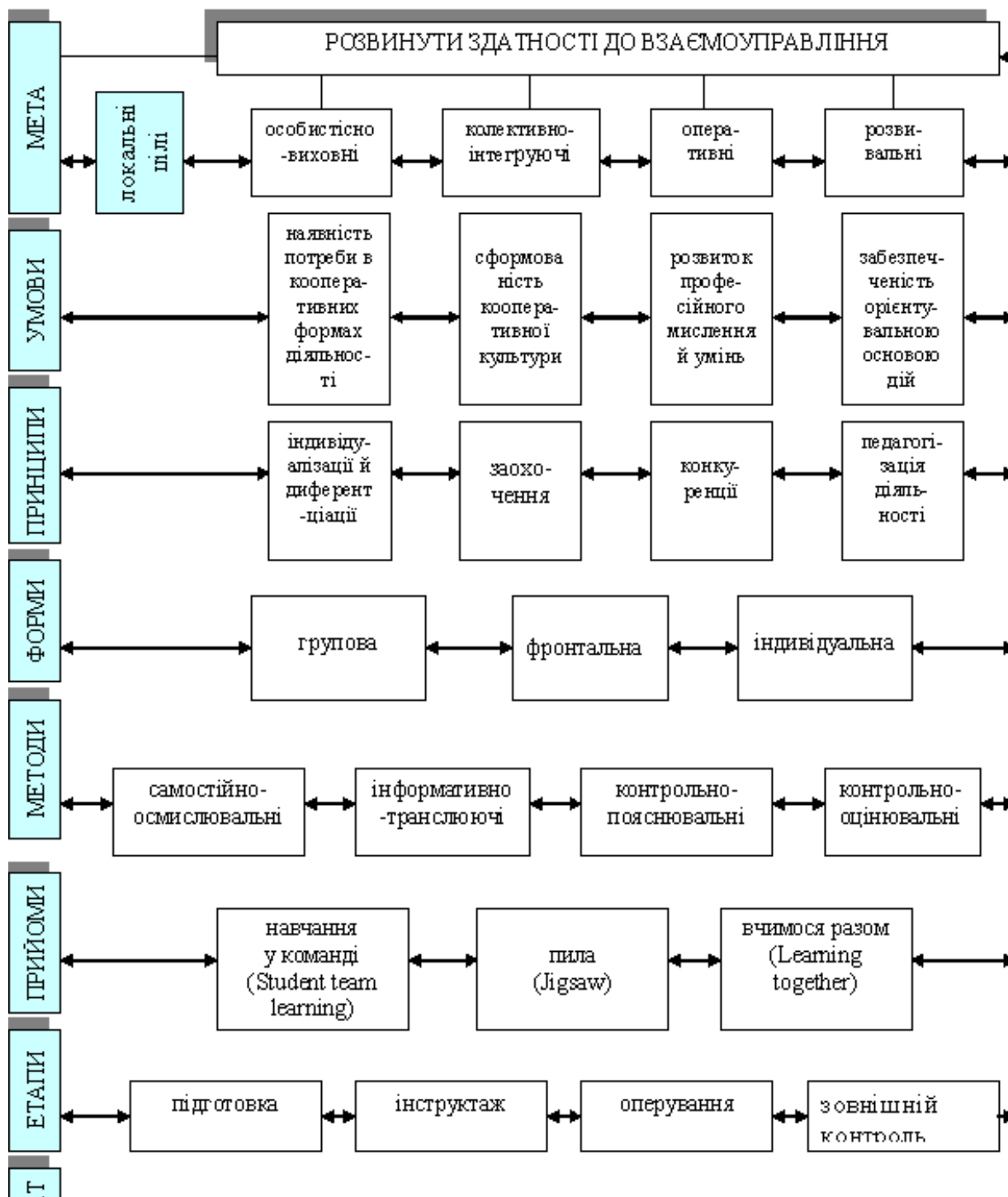

Рис. 1. Модель розвитку здатності до взаємоуправління у студентів вищого педагогічного закладу

Традиційні прийоми роботи, що використовують у взаємоуправлінні, представлено й ретельно описано у статті Є. Полата [6].

Перебіг навчально-виховної діяльності з урахуванням принципу взаємоуправління відбувається за чотирма етапами:

- 1) підготовка;
- 2) інструктаж;
- 3) оперування;
- 4) зовнішній контроль.

Етап підготовки передбачає відбір викладачем навчальних текстів, додаткової й довідкової літератури за темою, розчленування навчального матеріалу на

одиниці засвоєння, розробці цільових завдань. На етапі інструктажу відбувається презентація теми, цільових установок, матеріалів й засобів навчання, а також повідомляються правила опрацювання теми. Етап оперування охоплює опрацювання матеріалу (або його частини), взаємообмін інформацією та проміжний взаємоконтроль. Зовнішній контроль складається з тестування з боку викладача та підсумовується аналізом помилок і відповіддю викладача на запитання студентів.

Повна модель розвитку здатності до взаємоуправління у студентів вищого педагогічного закладу представлена на рисунку 1.

Досвід реалізації описаної моделі у навчально-виховному процесі свідчить про її позитивні наслідки, адже в цих умовах кожний відчуває себе комфортно і, водночас, відчуває відповідальність не тільки за свої успіхи, але і за результати колективної праці; формується адекватна самооцінка особи, своїх можливостей і здібностей, достоїнств і обмежень, що позитивно позначається на мікрокліматі в колективі.

ЛІТЕРАТУРА

1. Архипова В. В., Соколов А. С. "Колективний спосіб навчання". – С.-П., 1991.
2. Вольфовська Т. Комунікативна компетентність молоді як одна з передумов досягнення життєвої мети // Шлях освіти. – 2001. – № 3. – С. 13-18.
3. Дьяченко В.К. "Співпраця в навчанні". – М., 1991.
4. Зинкевичус В.О. Гуманізація педагогического общения в условиях модульного обучения студентов

Подано до редакції 15.03.07

В статті представлена модель розвитку способности будущих учителей к выполнению функции взаимоправления,

The article presents the model of developing future teachers' capacity for performing the function of mutual

Представлена модель не є остаточним варіантом вирішення поставленої проблеми, оскільки потребує включення пропедевтичного етапу її перебігу, направлено на діагностику здатності працювати в мікроколективі, та розробки системи позааудиторних форм роботи, що й визначає напрям подальшого дослідження.

университета. Дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04-профессиональная педагогика. – Одесса, 1997. – 175 с.

5. Педагогика: педагогические теории, системы, технологии: Учеб. пос. для студ. высш. и сред. пед. учеб. заведений /С.А.Смирнов, И.Б.Котова, Е.Н.Шиянов и др. Под ред. С.Л.Смирнова. – 4-е изд., испр. – М.: Издательский центр «Академия», 2001.

6. Полат Е.С. Обучение в сотрудничестве // Иностранные языки в школе. – 2000. – № 1. – С. 4-11.

РЕЗЮМЕ

охватывающей цели, условия, принципы, формы, методы, приемы и этапы ее реализации.

SUMMARY

management, that comprises aims, conditions, principles, forms, methods, ways and stages of its realization.